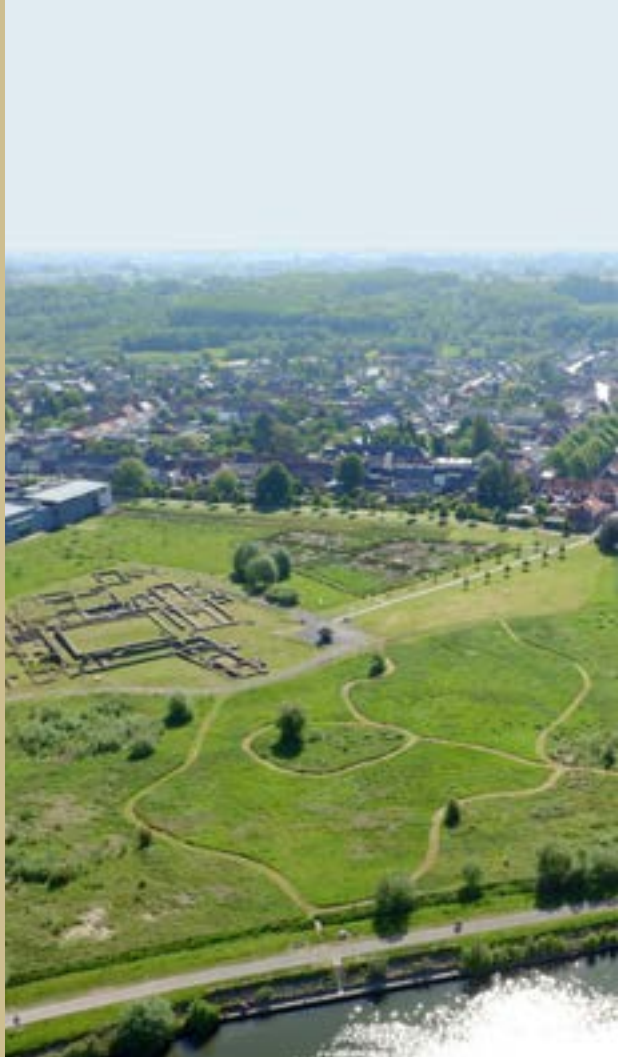

● erfgoedparels ename

erfgoedsparkels ●

● erfgoedparels ename

Langs Enaamse erfgoedparels

Ename, een Scheldedorp in de schaduw van Oudenaarde, ligt neergevlid aan de voet van een heuvel van de Vlaamse Ardennen. Hier leidt een wandeling je langs de nog steeds aanwezige erfgoedparels en maak je kennis met ruim duizend jaar geschiedenis.

Dit is ook de plek waar (ons) erfgoed leeft, ademt en helpt meekijken naar de toekomst. Want behalve een uniek venster op het verleden is Ename een dynamisch centrum waar erfgoedwerkers iedere dag actief zijn met onderzoek, bewaring, publiekswerking en veel meer.

Een lokale geschiedenis met internationale ambities

Het verhaal van Ename begint op de rechteroever van de Schelde, de grote levensader die vanaf 925 het Franse koninkrijk scheidde van het Duitse keizerrijk. Samen met Nederename vormde het een uitgestrekt vroegmiddeleeuws domein, *Ehinham*. De naam betekent *hamma* of uitspringend landgedeelte in het overstromingsgebied van een rivier. De lottbestemming van *Ehinham* met zijn kleine woonkern rond de Sint-Vedastuskerk in Nederename, zijn hoeves, weiden, kouters en bos veranderde plots totaal door een huwelijk onder topadel uit verre gebieden.

Gravin Mathilde Billung behoorde tot de Saksische hoge adel aan de oostgrens van het Duitse Rijk. Kort na de dood van haar eerste man, de Vlaamse graaf Boudewijn III, hertrouwde ze rond 962–963 met graaf Godfried, stamvader van het keizersgetrouwe huis van Ardenne-Verdun, een van de machtigste adellijke clans aan de westgrens van het rijk. En nu komt Ename op de proppen.

Van de Duitse keizer Otto I kreeg Mathilde immers, vermoedelijk als bruidsschat, het domein *Ehinham*. Dit is de grote start van een steile opgang. Het koppel en later hun zoon, graaf Herman, bouwden Ename immers uit tot een prestigieus militair, economisch, politiek en religieus bolwerk dat in het Midden-Scheldegebied de rijksbelangen van de Duitse keizer maximaal behartigde. Weg van de oude woonkern rond de Sint-Vedastuskerk koos men als bouwterrein een sterk vooruitstekende landtong omgeven door de meanderende Schelde. Die plaats werd het indrukwekkend machtscentrum van een markgraafschap, een gebied van militair strategisch belang. Samen met Antwerpen en Valenciennes stond Ename voor de westelijke grensverdediging

Otto I, Keizerszegel (966), Magdeburg, Landeshauparchiv Sachsen-Anhalt (uit: Wikimedia)
Archeologische opgravingen in de burchtzone (1993)

Ename beleefde een gouden tijd. Rond 1000 kende de plaats zelfs een eclatant hoogtepunt, waarvan de echo tot in de historische bronnen doorklinkt. Lang duurde dit glorieuze moment echter niet. In het midden van de 11de eeuw kwam het markgraafschap Ename dan toch definitief in het bezit van de Vlaamse graaf Boudewijn V. Hij stichtte er samen met zijn echtgenote, de Franse koningsdochter Adela, in 1063 een abdij. In plaats van de hoge adel bepaalden voortaan benedictijnen het leven in Ename tot in 1794, toen de abdij onder het Franse bewind werd afgeschaft.

Archeologie aan het woord

Historische bronnen vertellen in grote lijnen het verhaal van Ename. Die geschiedenis krijgt echter een nieuwe dimensie door het onderzoek van de materiële resten van deze merkwaardige plaats.

De eerste die Ename echt op de archeologische kaart zette, was prof. A.L.J. Van de Walle. Hij was in de jaren 1940 een ware pionier van de middeleeuwse archeologie in Vlaanderen. Als student architectuur aan Sint-Lucas te Gent, kon hij via een onderzoek van historische bronnen, kaarten en luchtfoto's de Eenaamse abdijkerk en burcht lokaliseren. Op basis van die toen ongebruikelijke voorstudie ondernam hij van 1942 tot 1947 opgravingen op de site. Hij legde de funderingen vrij van zowel een markgrafelijke bidplaats als van haar opvolgster, de abdijkerk, beide toegewijd aan Sint-Salvator. Zijn opmetingsplannen zijn, dankzij zijn kennis als architect, vandaag nog bruikbaar. Wanneer steenbakkerij Van De Moortel gronduitgravingen uitvoerde in de Scheldebocht waarbinnen A.L.J. Van de Walle de versterking vermoedde, volgde hij de werken gedetailleerd en slaagde erin om het grondplan van een prestigieuze ontvangstzaal met kapel vast te leggen. De burcht was gelokaliseerd!

De door A.L.J. Van de Walle vrijgelegde grondvesten van de Sint-Salvatorkerk en het residentiële gebouw in de versterking zijn dé referentiepunten voor een hernieuwd onderzoek dat door archeologen van het Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (IAP) (nu: Agentschap Onroerend Erfgoed) o.l.v. Dirk Callebaut vanaf 1982 tot 2002 werd ondernomen. Daarbij zijn markante delen van het markgrafelijke centrum en het bijna volledige grondplan van het

erfgoedparels ename

latere abdijcomplex opgegraven.

Verrassend was de ontdekking dat de huidige Sint-Laurentiuskerk in het dorpscentrum terugging tot de jaren rond 1000 en een van de best bewaarde vroeg-romaanse monumenten van ons land is. Het multidisciplinair onderzoeksproject van het IAP en de innovatieve publiekswerking door het Provinciaal Archeologisch Museum (pam) Ename doen het historische Ename in het Archeopark herleven in al zijn glorie.

Erfgoedwandeling

De wandeling is uitgetekend als een lus zodat men kan starten bij elk op de kaart aangeduid punt.

Pam Ename in het Huis Beernaert (1)

Dit is een markant gebouw dat de oorspronkelijke dries in twee deelt. Het staat deels op de site van een grote hofstede, het Hof Horie genaamd. Het huidige L-vormig complex bestaat uit een vroeg-19de-eeuws woongedeelte, met in het verlengde een lager industrieel gebouw dat o.m. een weverij herbergde. Dwars hierop sluit het koetshuis aan. De twee oostelijke traveeën van de woning zijn in 1908 afgebroken om de straat te verbreden. In september 1998 opende hier het Provinciaal Archeologisch Museum (pam) Ename. Het toont het relaas van 1000 jaar geschiedenis van een kleine gemeenschap aan de boorden van de Schelde. Rijk bronnenmateriaal en intensief archeologisch onderzoek hebben

Archeoloog A.L.J. Van de Walle - jaren 1940

Archeologisch onderzoek (IAP) met Jan Moens en Marie-Claire Van der Donck als archeologen - jaren 1990

postkaart Huis Beernaert eind 19de eeuw

Feest van 1000 jaar

• erfgoedparels ename

De kromstaf van de abt: een Vlaams topstuk!

De kromstaf van Ename, een abtsstaf, wordt beschouwd als een zeldzaam voorbeeld van romaanse ivoorsnijkunst uit het Scheldebekken. De ivoorsnijkunst uit deze periode is immers vooral gekend uit Duitsland en Lotharingen. Het ivoren bovineinde werd in 1995 opgegraven in een van de kapellen van de Sint-Salvatorkerk op de abdijsite van Ename. Dit ivoren bovineinde van de kromstaf dateert uit de 12de eeuw. Uit die periode bestaan vrijwel geen kromstaven met een dergelijk uitgebreide iconografie en al helemaal niet in Vlaanderen. Deze ivoren kromstaf bezit een ijkwaarde omdat hij in context gevonden werd en de geschiedenis van de Sint-Salvatorabdij goed gedocumenteerd is. Door het zeer fijn snijwerk bezit het object ook een bijzondere artistieke waarde. Het stuk is te bewonderen in het pam Ename. In 2013 werd het

kunstwerk opgenomen in de Vlaamse Topstukkenlijst. De Sint-Laurentiuskerk. Byzantium in Ename (2)

Van het vroegere markgrafelijke centrum heeft er maar één monument de tijd overleefd, de Sint-Laurentiuskerk die nu nog het dorpscentrum domineert. Bouwkundig en archeologisch onderzoek toont aan dat de originele kerk grotendeels bewaard is gebleven. Dit in een Europese context unieke gebouw kreeg een grondige restauratie in 2000–2002.

De kerk die graaf Herman van Verdun ca. 1000 oprichtte, is basilicaal van aanleg met een oost- en westkoor. Vooral de oostelijke koorpartij met zijn twee altaarverdiepingen en rijke lichtinval is opmerkelijk. Blinde bogen sieren de binnen- en buitenkant van het gebouw. Op het ogenblik dat graaf Herman de kerk bouwde, was Ename op zijn hoogtepunt. De trouw aan het keizerlijk huis wordt vertaald in het bouwprogramma van de kerk. De twee koren doen denken aan de grote rijkskerken zoals in Hildesheim, de blinde bogen aan bouwwerken in Ravenna, de ankerplaats van de Ottoonse keizers in Italië. Ook de patroonheilige, Sint-Laurentius, een van de lievelingsheiligen van keizer Otto I, verwijst naar het rijksgezag.

Wat het oorspronkelijke interieur van de kerk een absolute meerwaarde geeft, zijn enkele muurschilderingen uitgevoerd in Byzantijnse stijl. De meest opmerkelijke is de schitterende *Majestas Domini* boven het oostelijk koor. De Christus in Majesteit is gedeeltelijk in frescotechniek uitgevoerd. Voor de prachtige lazurblauwe achtergrond gebruikt men lapis lazuli, misschien aangevoerd vanuit Centraal-Azië. In contrast met de heldere middenbeuk is er in de zijbeuken nog meubilair

2

Muurschildering "Majestas Domini"

Herbegrafenis van skeletten (3)

Als gevolg van de bouwhistorische studie heeft tussen 2000 en 2002 een archeologisch onderzoek plaats gehad over de volledige oppervlakte van de binnenruimte van de kerk. Daarbij zijn restanten van menselijke skeletten van meer dan 200 individuen aangetroffen die in de kerk zijn begraven tussen de 12de en de 18de eeuw. Een deel van deze menselijke resten is niet meer bruikbaar voor wetenschappelijk onderzoek: ze nemen kostbare depotruimte in en worden voortdurend verhuisd. Daarom zijn deze menselijke resten in 2019 na een korte plechtigheid opnieuw begraven op het kerkhof in de Wallestraat, vlakbij de Sint-Laurentiuskerk. Een gedenksteen wijst hun rustplaats aan.

Aanpalend aan de kerk en het kerkhof ligt de pastorie (4). Het gebouw dateert van 1690 en kreeg een tweede bouwlaag in 1768, zoals afleesbaar is van twee gevelstenen.

Een groen dorpsplein vol historische charme (5)

Het Enameplein was aanvankelijk één grote ruimte gevormd door het huidige plein met de daarachterliggende Lijnwaadmarkt, omstreeks 1576 nog aangeduid als respectievelijk “den grooten ende cleyne driessche”. De centrale dorpsplaats was dus in oorsprong een drenkplaats en verzamelplaats voor vee bij nacht. In de 15de eeuw was het plein omheind en van hekken voorzien met een drinkpoel op de plaats van het huis Beernaert (1). Behalve als verzamelplaats voor vee was het plein ook gedurende eeuwen in gebruik als marktplaats voor een regionaal belangrijke jaarmarkt, die later uitgroeide tot de “Feeste t’Ename”. Deze jaarmarkt vindt plaats op de feestdag van Sint-Laurentius, de patroonheilige van de kerk (10 augustus) en wordt voor het eerst vermeld in 1154. Waarschijnlijk is de traditie nog ouder en begint ze in de 11de eeuw. Daarmee is ze een van de oudste jaarmarkten in de Nederlanden. De benamingen Lijnwaadmarkt en Paardenmarktstraat aan de zuidzijde refereren nog aan de vroegere jaarmarktfunctie van het Enameplein. De huidige regelmatige vorm van het plein is omstreeks het midden van de 17de ontstaan, nadat het plein is rechtgetrokken. Het grasplein dateert uit de 2de helft van de 18de eeuw. De oorspronkelijke lindes werden omstreeks 1908 vervangen door de huidige platanen.

Op het plein staan enkele hardstenen monumenten.

Het marktkruis (6) ter hoogte van de kerkhofingang, dateert van 1778 ter vervanging van het vroegere marktkruis dat op dezelfde plaats stond. Aan het kruis vinden tot het einde van de 18de eeuw de officiële afkondigingen plaats, zoals die van het jaarmarktreglement en juridische vonnissen. De korte, obeliskvormige pijler (7) is in 1986 opgegraven en is vermoedelijk een restant van de monumentale dorpspomp die in de periode van de vernieuwde aanleg van het plein is opgericht.

erfgoedparels ename

Van de openbare waterpomp (8) midden op het Enameplein is het pompomhulsel en een achtkantig waterbekken bewaard. De zwengelarm en de waterspuwer ontbreken.

De schandpaal (9) stond vroeger dicht tegen de weg Aalst-Oudenaarde en was omringd door een hek. Dit exemplaar is waarschijnlijk van 18de-eeuwse makelij, maar de schandpaal wordt op oudere kaarten op ongeveer dezelfde plaats aangeduid.

Van de meeste gebouwen rondom het plein dateert de oorspronkelijke bouwlaag van de 18de eeuw. Sommige woningen zijn intact bewaard, zoals het Huis Beucarne (10) dat op afspraak te bezoeken is. De bewoners leverden van in de 18de eeuw de burgemeesters van het dorp (Beucarnestraat 9). Van andere huizen rest nog een deel (Beucarnestraat 13) en sommige woningen zijn onherkenbaar als oorspronkelijk 18de-eeuws (Beucarnestraat 15, Enameplein 16).

De burcht ... een uitdaging (11)

De zoon van Godfried, graaf Herman, realiseerde eind 10de-begin 11de eeuw een prestigieus bouwprogramma in Ename. De versterking die zijn vader nog had opgericht binnen een door een grote gracht afgesloten Scheldemeander, vernieuwde hij grondig. Zo richtte hij er een indrukwekkende meestentoren van 27 m op 10 m op. De muren waren zo zwaar dat ze moesten ondersteund worden door een raamwerk van boomstammen. Naast de donjon verrees een prestigieuze residentie in blauwe hardsteen met een zaal van 40 m op 10 m, en een Onze-Lieve-Vrouwekapel. Hier grepen officiële ontvangsten plaats, werden bestuurszaken afgehandeld en werd recht gesproken. Kanunniken bedienden de bidplaats.

In de schaduw van de burcht ontwikkelde zich een bloeiende handelsnederzetting met een haven, een markt en andere bedrijvigheden. De graaf richtte er twee kerken in Doornikse kalksteen op, respectievelijk toegewijd aan Sint-Salvator en Sint-Laurentius.

De burcht, hoe sterk die ook was uitgebouwd, zou het niet halen tegen de agressie van de Vlaamse graven. Rond 1050 kwam Ename definitief in handen van Boudewijn V en werd het markgraafschap bij Vlaanderen ingelijfd. Voor Ename begint een nieuw hoofdstuk.

Evocatie van Ename in het jaar 1000 - © Visual Dimension bvba

De Sint-Salvatorabdij. Het werk van benedictijnenmonniken (12)

Als uiting van zijn macht stichtte de Vlaamse graaf Boudewijn V samen met zijn vrouw Adela in 1063 op de plaats van de vroegere versterking, een benedictijnenabdij. Hij deed daarbij een beroep op Atrechtse monniken. Ze namen hun intrek in wat er nog rechtstond aan gebouwen, zoals de grote zaal met de Onze-Lieve-Vrouwekapel, maar verhuisden al in 1070 naar een nieuw kloosterpand dat werd aangebouwd tegen de nog door graaf Herman opgerichte Sint-Salvatorkerk. De burchtkapel bleven ze echter onderhouden. In de 18de eeuw wordt ze nog vermeld als “*capelle van Lottrycke*”.

In 1139 werd het oorspronkelijke zaalkerkje omgebouwd tot een grote kruisbasiliek. In de late middeleeuwen werd het hele klooster vergroot en uitgebreid met een ziekenzaal.

In de 14de eeuw en de 15de eeuw onderging de abdij zware schade tijdens opstanden en oorlogen. Telkens volgde een heropleving, tot 1578, toen de abdij tijdens de godsdienstoorlogen verwoest werd door de Gentse calvinisten, die het afbraakmateriaal gebruikten voor de verdediging van Oudenaarde. Omstreeks 1600 startte de heropbouw van de abdij en begon een lange bloeiperiode. Abt de Loose bekroonde zijn abtswaartier met een beiaard van de Amsterdamse meestergieter Hemony en legt de prachtige abdijsuinen aan. De bloeitijd duurde tot 1794 wanneer het Franse bewind de kloosters afschafte en het abdijscomplex opnieuw werd gebruikt als steengroeve. Alles wat overblijft geraakte geleidelijk met grond bedekt.

Zicht op de abdijsfunderingen (2011)

Evocatie van Ename in het jaar 1665 - © Visual Dimension bvba

Archeopark, erfgoed met een toekomst

Hier kan je een wandeling maken rond de abdijsite. Op de infoborden lees je meer over de functie van de verschillende gebouwen. Uitgebreide informatie en reconstructietekeningen van de abdij van weleer vind je in de kiosk met Tijdsvenster, een Enaamse wereldprimeur.

De groentetuinen van abt de Loose (13)

In 2017 realiseerde het provinciebestuur de aanleg van de 17de-eeuwse groentetuinen, meer dan een hectare groot. De monniken kweekten hun groenten en kruiden zelf. Naast graansoorten vermeldt abt de Loose ook cichorei, ajuin, kool, bloemkool, wortel, postelein, roomse groene boontjes en pastinaak. Maar ook komkommer, Spaanse peper, venkel en dragon: deze werden ingemaakt als winterprovisie. Rapen, bonen en erwten werden als voedergewas gekweekt, maar ook gegeten. We weten niet of er kruiden gekweekt werden in de tuinen, maar aangezien de Loose aanraaide om kruiden te drogen in de maand mei, zal er ook wel een teelt geweest zijn. Bijzonder is dat de inwoners van Ename de groentetuinen van weleer opnieuw tot leven brengen: de Loose Hoveniers. Door samen te tuinieren ontstaat een nieuwe sociale dynamiek in het dorp. Het kweken van vergeten en oude groenten en het gebruik van middeleeuwse teelttechnieken wordt gestimuleerd, in volle respect voor de historische site.

Op weg naar het Erfgoedcentrum passeer je langs de heraangelegde Lange Gracht (14) waarin de monniken vooral karper en paling kweekten voor eigen gebruik. In het Erfgoedcentrum (15) vinden tijdelijke tentoonstellingen plaats en is een van de twee erkende onroerend erfgoeddepots van de provincie Oost-Vlaanderen ondergebracht. Het is de bedoeling dat in 2024 het pam Ename hierin geïntegreerd is en dat het gebouw vanaf dan fungeert als portaal voor alle erfgoedparels die Ename herbergt en als referentie voor dynamische omgang met erfgoed vandaag. Vóór het gebouw staat een opvallende sculptuur EITZO van Nick Ervinck (16) die als gele landmark afsteekt tegen het grijze erfgoedcentrum. Bij de wandeling terug naar het dorpsplein passeer je langs de tientallen meters lange abdijsmuur (17) die je nog even kan doen wegdromen van de uitgestrektheid van het vroegere abdijsite. Wandel gerust langs de historische fruitbomen die aangeplant zijn op de plaats van de vroegere abdijsboomgaard.

Excursie: Bos t'Ename. Ename's groene geheugen (18)

Het Bos t'Ename is een 185 ha groot natuurgebied dat historisch met Ename is verbonden. Het heeft een uitzonderlijke historisch-ecologische, natuurwetenschappelijke en esthetische waarde, en behoort tot een van de best bestudeerde bosgebieden in Europa. Er zijn archeologische resten gevonden uit de prehistorie en uit de Romeinse tijd. Het bos was in de middeleeuwen economisch belangrijk en werd ontgonnen voor het hout dat diende als energiebron en bouw materiaal. De monniken van de abdij hadden de bosrestanten op de steile rand van de Scheldevallei fors uitgebreid. Dit deden ze om de plaatselijke houtschaarste tegen te gaan die in de 11de en 12de eeuw in deze streken heerste als gevolg van massale ontbossingen. In de weiden aan de rand van het bos maakten ze een konijnenberg, een kunstmatige ophoging waar konijnen konden kweken. Die werden dan met fretten uit hun gangen gejaagd en gevangen voor het vlees en het bont. De konijnenberg is nog te zien in het landschap.

Het natuurlijke karakter van het bos wordt sinds vele jaren hersteld. De gronden die nog geen bos zijn (weiland of akkerland) worden gebruikt voor spontane bosvorming. Oost-Vlaamse roodbonte runderen en paarden grazen er het jaar rond. Er lopen weinig grazers op zodat bomen en struiken zich kunnen uitzaaien en standhouden.

Het bos ligt op wandelafstand van het dorp en is gedeeltelijk opengesteld voor het publiek. Verschillende educatieve, bewegwijzerde wandelroutes door het bos vertrekken aan het pam Ename.

Colofon

Uitgegeven door de deputatie van de Provincie Oost-Vlaanderen

Beleidsverantwoordelijke: Annemie Charlier, gedeputeerde
Directie Erfgoed & Erfgoedsites · dienst Erfgoed en Erfgoedsite
Ename

Anneke Lippens, directeur

Jo Rombouts, diensthoofd

Marie-Claire Van der Donckt, conservator

Martine Pieteraerens, coördinator

Auteurs: Marga Bonte, Dirk Callebaut, Dominique De Vos,
Marie-Claire Van der Donckt, Jo Rombouts

Fotografie: Maurice Cornelis, Marie-Claire Van der Donckt,
DroneDivision, Dirk Callebaut, Tom Willocq

Reconstructietekeningen: Visual Dimension bvba

Grafische vormgeving: Ann Huyghe, directie Erfgoed en
Erfgoedsites

D/2020/1933/7

Praktisch

Erfgoedsite Ename · pam Ename

Lijnwaadmarkt 20 · 9700 Oudenaarde-Ename

+32 (0)55 30 90 40 · pam-ename@oost-vlaanderen.be

www.pam-ename.be · www.facebook.com/erfgoedsiteEname

@Erfgoedsite_Ename

Erfgoedcentrum

Lotharingenstraat 1 · 9700 Oudenaarde-Ename

+32 (0)55 30 03 44 · erfgoedcentrum@oost-vlaanderen.be

www.oost-vlaanderen.be/erfgoedcentrum

www.facebook.com/erfgoedcentrum

Openingsuren

dinsdag > vrijdag van 10 tot 17 uur

zaterdag, zon- en feestdagen van 13 tot 17 uur

maandag gesloten

Het Archeopark is dagelijks vrij toegankelijk.

Het Tijdsvenster is open van 1 april t/m 31 oktober.

Huis Beaucame · info@huisbeaucame.be · www.huisbeaucame.be

Bos t'Ename · www.natuurpunt.be/natuurgebied/bos-t-ename.

● erfgoedparels ename

Erfgoedspokkels: Oost-Vlaams erfgoed in de kijker
www.oost-vlaanderen.be/erfgoedspokkels